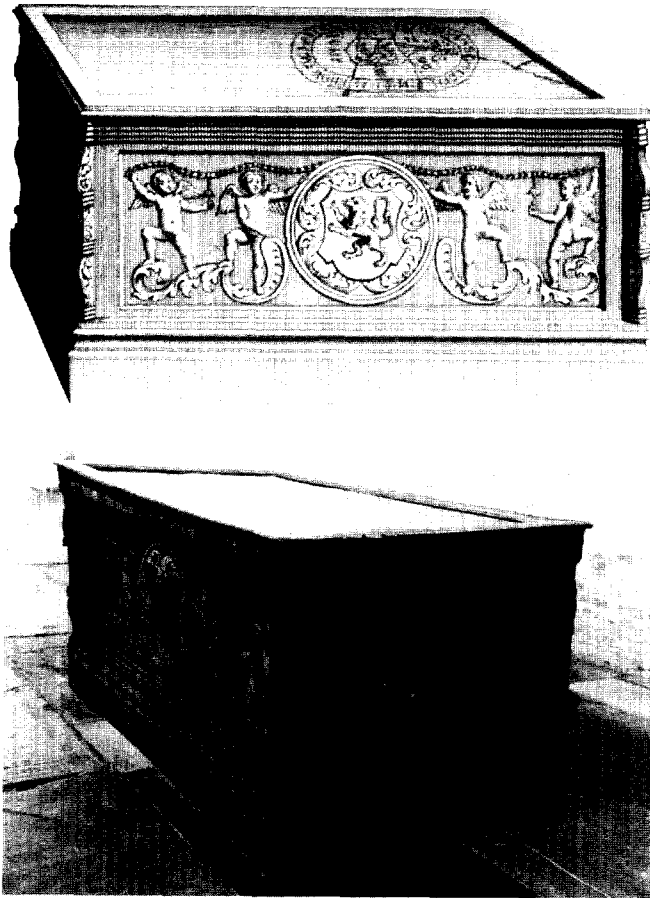

De tombe van graaf Floris V te Alkmaar

E.H.P. Cordfunke

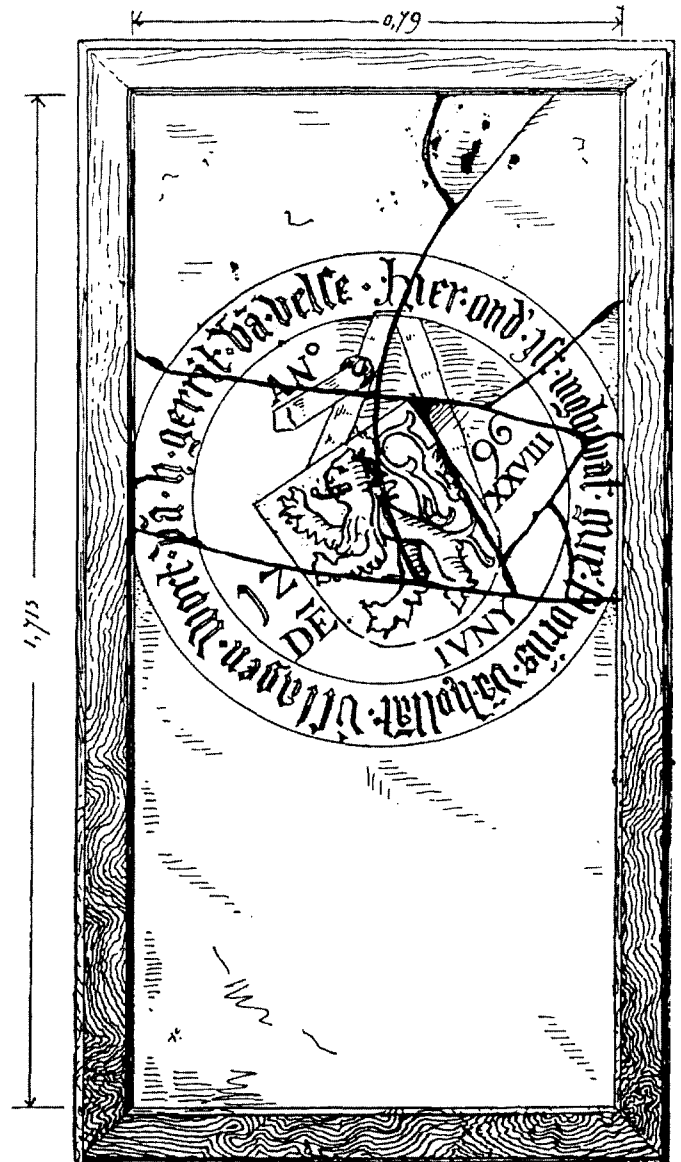

Afb. 1. Tweemaal de tombe van Floris V: boven naar een gravure uit 1747 (Eikelenberg 1747); onder vóór de restauratie in 1998 (foto J. Elsinga).

Inleiding

In de Grote Kerk te Alkmaar staat – na de voltooiing van de restauratie van de kerk in 1995 – op een prominente plaats in de kooromgang de ‘tombe van Floris V’ opgesteld. Deze ‘tombe’ is een even uniek, als merkwaardig monument. Hij bestaat uit een zerk van kalksteen, gelegen op een beschilderde houten sokkel (afb. 1). Op de zerk staat rondom het wapen van de graaf in laat-gothische letters te lezen: *Hier ond(er) ist inghewa(n)t g(re)ve(n) floriis va(n) holla(n)t. v(er)slagen wort va(n) h(eer) gerrit va(n) velse*. Om het wapen staat in latere karakters ‘AN(NO)^o 1296, de(n) XXVIII IUNY’ (afb. 2). Ook de ‘tombe’ was dringend aan restauratie toe. Niet alleen was het schilderwerk in de loop der tijd sterk achteruit gegaan,

ook het houtwerk van de sokkel had ernstige schade opgelopen, in het bijzonder van het transport ten behoeve van een tentoonstelling in Muiderberg in 1977.¹ De schade was toen provisorisch en weinig deskundig hersteld; een grondige restauratie kon in 1998 niet langer worden uitgesteld. De werkzaamheden boden een goede gelegenheid de geschiedenis en ouderdom van deze tombe – die door Knipping werd gekarakteriseerd als een

Afb. 2. Tekening van de zerk met opschrift (uit: Voorlopige Lijst 1921).

Afb. 3. Zegel van Gerard van Velsen aan een oorkonde van 27 oktober 1285 (foto Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage).

'stijlenraadsel'² – te bestuderen. Dit heeft tot enkele opmerkelijke resultaten geleid die hier worden mee gedeeld.³

De geschiedenis van de tombe

De oudste vermelding van de tombe en van de tekst op de zerk is te vinden in het *Diarium* van de Leidse hoogleraar in de geschiedenis Buchelius (Arnout van Buchell) (1565-1641). Enkele jaren voor zijn benoeming in 1593 had hij als secretaris van Joh. de Hornes, heer van Boxtel, door Noord-Holland gereisd en daarbij allerlei oudheidkundige aantekeningen gemaakt. Zo verbleef hij van 20 mei tot 21 juni 1591 in Alkmaar, waar hij onder meer de Grote Kerk bezocht. Hij zag er de tombe van Floris V, die rechts van het koor opgesteld stond en noteerde nauwkeurig de tekst op de zerk.⁴

Ook in de kroniek van Alkmaar van Van der Woude uit 1645,⁵ en die van Simon Eikelenberg uit 1747⁶ wordt de tombe vermeld. In laatstgenoemde kroniek is bovendien een gravure van het 'eergraf' opgenomen, waarop al duidelijk de scheuren in de zerk zijn te zien (afb. 1). Eerder, in 1661, had Pieter Jansz Saenredam de tombe getekend.⁷ Zowel Buchelius, Van der Woude als Eikelenberg lazen de juiste datum op de zerk: DEN XXVII IUNY. Het afgebroken fragment met de datum is later 'bijgemaakt'⁸ of bijgewerkt, waarbij de onjuiste datum XXVIII IUNY ontstond.

Volgens een beschrijving uit 1909,⁹ stond de tombe nog in het koor vóór de koorbanken, vermoedelijk op dezelfde plaats waar Buchelius hem heeft gezien. Later werd de tombe verplaatst naar de kooromgang. Alle auteurs zijn het eens over de ouderdom van het monument: de zerk wordt op grond van het schrift als laat 15de-eeuws en de eikenhouten kist – naar de stijl van de beschildering – in de eerste helft van de 16de eeuw gedateerd.¹⁰ Uit de inscriptie op de zerk blijkt dat de ingewanden van graaf Floris V er onder waren begraven. Het was in de middeleeuwen in heel West-Europa gebruikelijk de ingewanden van

vorstelijke personen na het overlijden te verwijderen en vervolgens apart te begraven, vaak op een geheel andere plaats dan het lichaam. De kronieken geven hier tal van voorbeelden van, niet alleen bij vorstelijke personen, maar ook bij hoge geestelijken.¹¹ In sommige gevallen, zoals bij de Engelse koning Richard Leeuwenhart een eeuw eerder, gebeurde dat op uitdrukkelijk verzoek van de overledene. Hoewel paus Bonifatius VIII dit gebruik verbood in zijn bul *De Sepulturis* (1299/1300), bleef het nog tot in onze tijd in zwang.

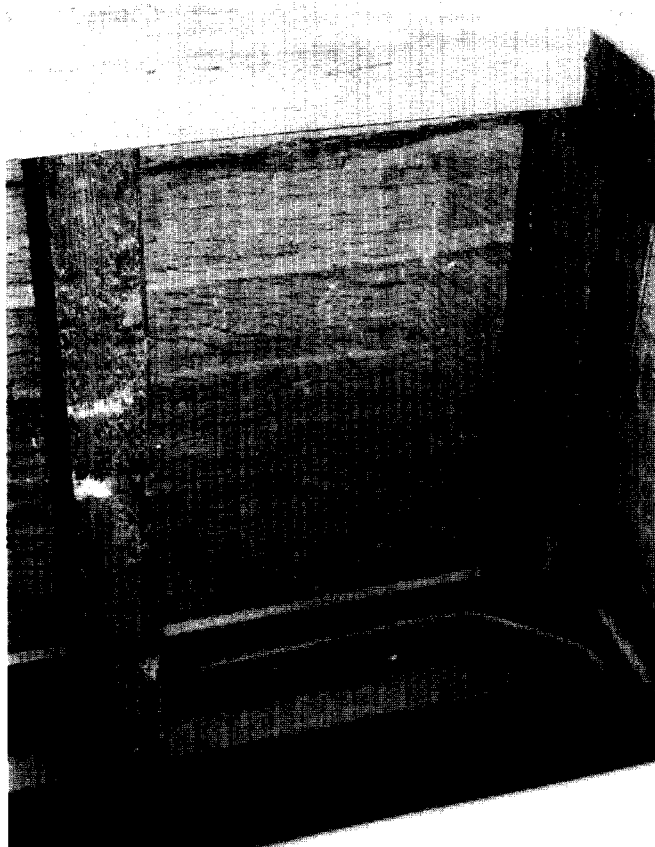
In de schriftelijke overlevering wordt voor het eerst melding gemaakt van het begraven van de ingewanden van de graaf in de kerk van Alkmaar in de tweede redactie van de Hollandse kroniek van Joh. à Leydis, ca. 1494.¹² Als het opschrift van de zerk aan deze kroniek is ontleend, dan dateert het van ná ca. 1500. Dit is niet waarschijnlijk, zoals hierna zal worden betoogd. Eerder lijkt het dat Joh. à Leydis dit gegeven aan het reeds bestaande opschrift op de zerk heeft ontleend en bij de bewerking van zijn kroniek voor de tweede druk daarin heeft opgenomen. Een datering van het opschrift van de zerk in de eerste helft van de 15de eeuw lijkt meer waarschijnlijk. Veel ouder zal het niet zijn, omdat Gerard van Velsen – die geen ridder was – er ten onrechte als 'heer' op wordt aangeduid.

Graaf Floris V en Gerard van Velsen

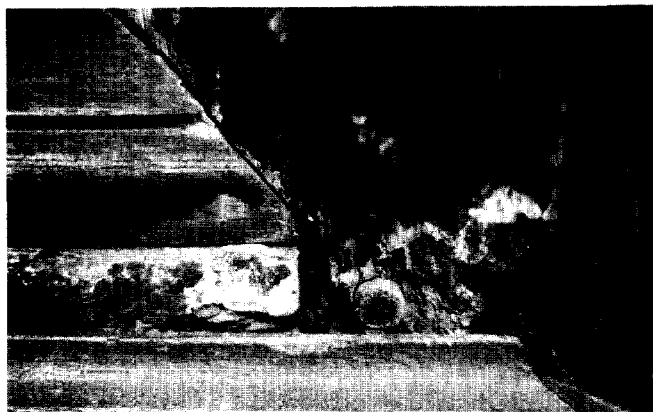
De persoon van de Hollandse graaf Floris V (1254-1296), wiens tragisch einde sterk tot de verbeelding heeft gesproken, is in de loop der eeuwen door legendevorming vertekend. Al kort na zijn dood ontstond het verhaal dat hij de vrouw van één van zijn edelen, Gerard van Velsen, zou hebben verkracht. Dit zou de oorzaak zijn geweest van zijn vermoording. Dit verhaal – in de vorm van een volksballade – werd via troubadours en zelfs in de vorm van populaire versjes, gemeengoed en belandde omstreeks 1450 in de kronieken. Een eeuw later was Gerard van Velsen zelfs 'een cloeck ende grootmoedig Ridder', de sympathieke, beledigde partij. De oorsprong van het verhaal lijkt echter terug te gaan op een in die tijd wijdverbreide sage, waarin van overeenkomstige situaties en personen sprake is.¹³ Het verhaal heeft alle kenmerken van een mythe: onjuist en waarschijnlijk.¹⁴ Willem Procurator, de goed geïnformeerde Egmondse monnik die omstreeks 1322 zijn kroniek schreef, is er kort en duidelijk over. De heren Van Amstel en Van Woerden, 'edel van bloed, maar gelijk aan de voornoemde wilde dieren', hebben getracht de goede naam van de graaf zwart te maken met een 'lied over zijn slechtheid'.¹⁵

In werkelijkheid was de graaf het slachtoffer van een politiek complot. De hoge adel, ontevreden over de strakke hand waarmee Floris V het graafschap bestuurde, voelde zich bedreigd in zijn voorrechten. De edelen wensten zich niet te schikken onder het grafelijk gezag en vonden dat zij *te sere ... bedwonghen* werden.¹⁶ Spottend werd de graaf door hen 'der keerlen God' genoemd,¹⁷ oorspronkelijk bedoeld als scheldnaam maar later gebruikt als ere-naam.

De Engelse koning, met wie Floris V na een jarenlang bond-

Afb. 4. (a) De binnenkant van één van de lange panelen met de jaarringen waar de ^{14}C monsters werden genomen; aan de onderkant de hoekankers (foto E.H.P. Cordfunke).

Afb. 5. (b) De door houtworm aangevreten hoekverbinding bij één van de lange panelen; de houten penverbinding is duidelijk zichtbaar (foto H.R. Bremer).

genootschap om politieke redenen gebroken had, speelde in op de ontevredenheid onder de adel. Een plan om de graaf naar Engeland te ontvoeren en zijn aan het Engelse hof opgevoede zoon tot graaf uit te roepen, liep in juni 1296 geheel

uit de hand. De ontvoerders werden in hun voornemen gehinderd door het te hoop gelopen volk. Op de Zuiderzee werd met bootjes gepatrouilleerd en een poging om via land uit het belegerde Muiderslot te ontkomen, mislukte. Gerard van Velsen die voorop reed, stuitte op een groepje Naarders die de weg versperden. Hij reed daarop terug en vermoordde de op zijn paard vastgebonden graaf. 'Angst en onmacht deden de gijzelaars hun zinnen verliezen', concludeerde Willem Procurator in zijn reeds genoemde kroniek.¹⁸

Het lichaam van de graaf werd gebalsemd en per schip naar Alkmaar gebracht, waar het in het koor van de kerk werd opgebaard. Door ooggetuigen en tijdgenoten – onder meer de kroniekschrijver Melis Stoke – zijn tal van bijzonderheden opgetekend. Zo zouden de twee windhonden van de graaf aan boord van het schip gesprongen zijn en, voedsel weigerend, bij de baar zijn blijven liggen. Een jaar later werd het lichaam van de graaf naar de abdijkerk van Rijnsburg gebracht, waar het bij zijn voorouders werd bijgezet. De ingewanden van de graaf bleven in Alkmaar.

Gerard van Velsen groeide op aan het hof van Floris V,¹⁹ en huwde in 1285 met een zekere Hildegonde wier afkomst, ondanks alle pogingen van historici, niet met zekerheid is te achterhalen. Zij was een verwante van Jan Persijn, voor wiens dochter Gerard eerder een huwelijksbelofte had toen hij nog onmondig was.²⁰ Gerard was gegoed in Noordwijk en Beverwijk en bezat het kasteel Kronenburg, bij Loenen aan de Vecht. Ondanks zijn opvoeding in de directe omgeving van Floris V en het feit dat hij ambachtsheer was van *Wijc* (Beverwijk) – de toen sterk in opkomst zijnde handelsnederzetting aan het Wijkermeer²¹ – heeft Gerard van Velsen nooit een rol van enige betekenis in het graafschap gespeeld,²² en heeft hij ook niet de ridderslag ontvangen. Hij was dus geen 'heer', maar 'knaap',²³ zoals blijkt uit de eigentijdse bronnen.²⁴

Echter, in de loop van de 15de eeuw veranderde het beeld dat men van de gebeurtenissen in 1296 had. Het effect van het reeds genoemde historielied over de verkrachting wordt dan in de kronieken merkbaar. Niet Gijsbrecht van Amstel en Herman van Woerden werden toen als de hoofddaders gezien, maar Gerard van Velsen; tevens werd hij 'opgewaard' tot ridder. Omdat hij in de bronnen vóór de 15de eeuw altijd wordt aangeduid zonder de titel 'heer', moet wel aangenomen worden dat het randschrift op de zerk in de loop van de 15de eeuw is te dateren.

De ouderdom van de tombe

Wij zagen reeds dat de meeste auteurs de zerk op grond van het schrift als laat 15de-eeuws en de houten kist naar de stijl van de beschildering uit de eerste helft van de 16de eeuw beschouwen. De restauratie van de tombe in 1998 maakte het nodig de zerk te lichten en de kist te inspecteren. Hieruit bleek allereerst dat het geen kist in eigenlijke zin is, want er is geen bodem in aanwezig en derhalve ook geen kistje met de ingewanden van de graaf. Gezien de constructie, met zware

hoekankers aan de onderkant van de binnenzijde (afb. 4), heeft er ook nooit een bodem in gezeten. Het is een eikenhouten sokkel die kennelijk voor de reeds bestaande zerk is gemaakt. Deze vertoont namelijk aan de zijanten zeer duidelijk (metsel)sporen van eerder gebruik. De zerk heeft een grijsgele kleur en is van zandige kalksteen – mogelijk Ledesteen – gemaakt.²⁵ De afmetingen van de zerk bedragen: lengte 178-180 centimeter, breedte 87,4 centimeter en dikte ca. 8 centimeter.

De sokkel is in vroeg-renaissance stijl beschilderd, vermoedelijk tegen het midden van de 16de eeuw, maar dat zegt natuurlijk niets over de ouderdom ervan. Ten behoeve van een ouderdomsbepaling met behulp van de ¹⁴C methode werd een aantal houtmonsters genomen aan de binnenzijde van de sokkel. Aangezien voor de toegepaste methode – AMS, ‘accelerator mass spectrometry’ – slechts heel geringe houtmonsters (enkele mg) nodig zijn, was het mogelijk de monsters zodanig te kiezen, dat steeds een jaarring werd bemonsterd. De metingen werden uitgevoerd met de AMS faciliteit van de Universiteit Utrecht.²⁶ Uit de daarmee verkregen ¹⁴C/¹²C isotopenverhouding werd de ¹⁴C ouderdom berekend en uitgedrukt in ¹⁴C jaren BP (Before Present), volgens internationale afspraak. Vervolgens werd de ouderdom van het monster in kalenderjaren berekend met behulp van een ijkprocedure, die is gebaseerd op het ¹⁴C gehalte in boomringen van bekende ouderdom met behulp van een computerprogramma.²⁷ De spreiding in kalenderjaren is berekend voor een statistische waarschijnlijkheid van 67% (1σ verdeling).²⁸

De lange wanden van de tombe bestaan uit twee planken met op elkaar aansluitende jaarringen. Het eerste monster werd genomen aan de onderzijde van de onderste plank, het tweede monster aan de bovenzijde van de bovenste plank. Monster 1 heeft een BP getal, dat ten gevolge van een piek in de ijkcurve twee AD intervallen oplevert.²⁹ De onzekerheid in de datering die dit oplevert, werd weggenomen door de ouderdomsbepaling van het tweede monster, dat met één AD interval een ouderdom van AD 1467 ± 20 gaf.³⁰ Omdat niet bekend is hoeveel van de buitenste jaarringen bij het zagen van de planken verdwenen zijn, en rekening houdend met het feit dat de boom na het vellen nog niet direct kon worden gebruikt, nemen we aan dat de eikenhouten sokkel omstreeks 1500 zal zijn vervaardigd.³¹ De vorm van de hoekballusters is daarmee in overeenstemming.

Zoals hiervoor is opgemerkt, werd de sokkel gemaakt om er de zerk op te leggen. Het ligt voor de hand dat dit werd gedaan toen de zerk uit de oude kerk naar de huidige, tussen 1470 en 1508 gebouwde kerk werd overgebracht. De oude kerk was in 1468 gedeeltelijk verwoest door het instorten van de juist voltooide toren; op grond daarvan besloot men tot algehele nieuwbouw. De eerste steen voor de huidige Grote Kerk werd in juni 1470 gelegd. De ruïne van de oude kerk werd grotendeels afgebroken. De rest van de kerk werd met hout afgeschoten en overdekt om nog tot 1508 als noodkerk dienst te kunnen doen. Toen was de nieuwe kerk zover klaar dat zij in gebruik kon worden genomen.³² Het lijkt uitgesloten dat het randschrift op de zerk bij die gelegenheid werd ver-

vaardigd, want men heeft kennelijk de ingewanden, of wat ervan restte, niet mee overgebracht.

Nu was er een speciale gelegenheid, die aanleiding tot de vervaardiging van het randschrift kan zijn geweest. Op 25 maart 1414 stelde de landsheer, graaf Willem VI, het bedrag vast voor de bediening van de kapelanie die *door zijn voorouders* in de kerk van Alkmaar was gesticht voor het zieleheil van graaf Floris.³³ Ook op andere plaatsen in het graafschap waren gedachteniskapelanieën gesticht, namelijk in 1299 door gravin Elisabeth in Rijnsburg, Ten Poele en Egmond,³⁴ in 1310 door graaf Willem III op het St. Pietersaltaar van de Dom in Utrecht – waarvoor hij jaarlijks 4 pond betaalde³⁵ – en in Muiderberg in 1326. Vermoedelijk heeft gravin Elisabeth dit ook gedaan in Alkmaar, waar de ingewanden van de graaf werden bewaard. In 1414 – de populariteit van Floris V was toen nog groot – werd de kapelanie door de graaf en zijn secretaris, Peter van de Zande, goed bedacht. Vermoedelijk is er toen behoefte geweest aan een meer zichtbaar gedenkteken. Bij die gelegenheid kan het opschrift zijn vervaardigd, waarbij moet worden opgemerkt dat de zerk zelf nog ouder zal zijn. De lengte ervan (180 centimeter) doet veronderstellen dat de zerk eens de plaats heeft gemarkeerd waarop mogelijk een jaar lang de baar of kist van Floris V heeft gestaan, en waaronder de ingewanden waren begraven.

De restauratie van de tombe

De tombe had mede als gevolg van het transport in 1977 ernstige schade opgelopen. Op willekeurige plaatsen waren spijkers door het hout van de planken van de lange zijden geslagen; hamerslagen hebben daarbij ernstige littekens op de beeldzijde achtergelaten. Een provisorische restauratie is in de jaren na 1977 op weinig deskundige wijze uitgevoerd. De houten wanden hebben toen een behandeling ondergaan om de houtworm te bestrijden. Daartoe heeft men de tombe moeten demonteren, waarna de planken van de vier zijden overlans werden doorgezaagd! De onderste lijst van één van de lange zijden is bovendien vervangen door een nieuwe lijst, waarbij 2,5 cm van de afbeelding werd afgesneden. Bij het weer in elkaar zetten van de tombe heeft men aan de binnenzijde een eikenhouten frame aangebracht om het gewicht van de zerk te kunnen dragen.

De restauratie van de tombe vond plaats in de jaren 1998/99 en werd uitgevoerd door restaurateur H.R. Bremer te IJmuiden, in opdracht van de afdeling Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Alkmaar. Onderstaande gegevens over de restauratie zijn aan zijn rapport ontleend.³⁶

Alvorens tot de eigenlijke restauratie kon worden overgegaan, heeft het hout van de tombe een warmtebehandeling ondergaan om houtworm en larven te doden. Ook werden de vele sporen van eerdere restauraties en mechanische beschadigingen zoveel mogelijk ongedaan gemaakt. Het jaartal 1698 in één van de panelen van de lange zijden gekrast (afb. 6), is mogelijk een herinnering aan één van deze restauraties. De eerste fase van de restauratie bestond uit het met lijm

vastzetten van de verflaag die op tal van plaatsen los zat. Daartoe werd een vloeïende lijm rondom de deeltjes aangebracht, waardoor deze onder de schilfers kon vloeien. De wormgaatjes werden geïmpregneerd en de kieren, spijkergaten en butsen gevuld met een reversibele twee-componenten vulmiddel. Brede kieren werden aangevuld met balsahout of eikenhout.

Omdat de panelen in het verleden met een beits/cellulose lak waren behandeld, kon deze vergeelde laag niet op een veilige manier worden verwijderd. Dit werd met glasvezelstift in combinatie met terpentijn als weekmaker gedaan. Omdat dit niet zonder risico is, werd deze laag niet tot op de oorspronkelijke verflaag verwijderd. De guirlandes waren te zwaar van kleur overgeschilderd en daardoor nauwelijks meer zichtbaar. Door het aanbrengen van accenten van licht en schaduw, kwamen ze weer los van de achtergrond. Het fond van het wapenschild werd opnieuw verguld en met een glacélaag afgetoond. Ook de vergulde bindingen, strikken en ophangingen kregen hun oorspronkelijke karakter terug. Door middel van fijne streepjes werd het ontbrekende aangevuld, waardoor de restauratie kan worden onderscheiden van het origineel.

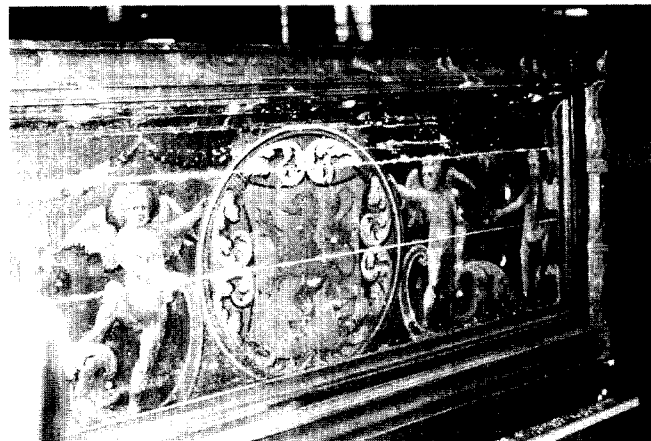
De zerk heeft oude scheuren die vermoedelijk omstreeks 1500 zijn ontstaan, toen hij werd overgebracht naar de huidige kerk. Om de zerk te stabiliseren, werd hij in de jaren '70 voorzien van roestvrij stalen doken en werden de scheuren opgevuld. Ter afsluiting van de restauratie werd de tombe op 11 september 1999 overgedragen aan de Stichting tot Behoud van Monumentale kerken in Alkmaar.

Conclusie en samenvatting

De 'tombe' van Floris V vormt een waardevol cultuurbezit met een opmerkelijke geschiedenis. Als we het voorgaande samenvatten, krijgen we het volgende beeld.

In het middeleeuwse Alkmaar was de herinnering aan de Hollandse graaf Floris V – die gedurende een jaar in het koor van de kerk aldaar was opgebaard – nog lang levendig. Deze herinnering was tastbaar doordat in de kerk de ingewanden van de graaf werden bewaard, en door de kapelanie die er voor het zieleheil van de graaf was gesticht. Een grafelijke donatie in 1414 heeft vermoedelijk geleid tot het aanbrengen van de inscriptie op de plaats waar de ingewanden waren begraven. Men maakte daarbij gebruik van de reeds aanwezige zerk, waaronder de ingewanden van de graaf in 1296 waren begraven, en graveerde daarop het randschrift dat in de inleiding werd vermeld.

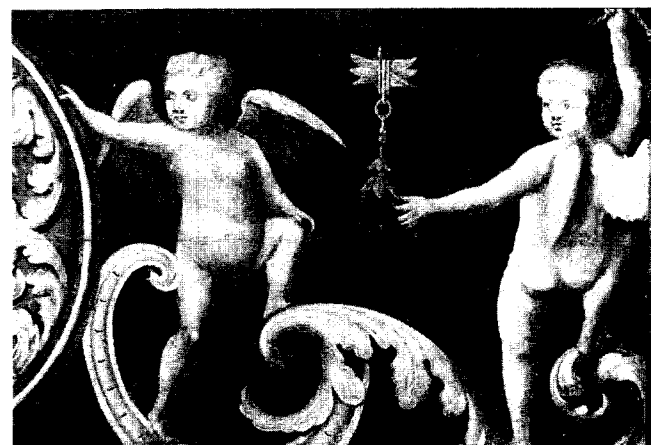
Bij de afbraak van de kerk in de jaren 1468-1509 heeft men de zerk willen behouden: een oud voorbeeld van monumentenzorg! Om hem te beschermen en tevens een meer monumentaal aanzien te geven, werd omstreeks 1500 een eikenhouten sokkel ontworpen, waardoor het geheel het karakter van een tombe kreeg. Wellicht zijn bij de verplaatsing van de zerk de scheuren ontstaan, die reeds op de afbeelding in de kroniek van Alkmaar door Simon Eikelenberg uit 1747 zijn te zien.³⁷ Tegen het midden van de 16de eeuw heeft men

Afb. 6. (a) Eén van de lange panelen tijdens de restauratie in 1998; de naad als gevolg van het overlans doorzagen, en de scheuren door de hamerslagen zijn duidelijk zichtbaar;

Afb. 6. (b) detail van hetzelfde paneel met het ingekraaste jaartal 1698 (foto E.H.P. Cordfunke).

Afb. 6. (c) Detail van het paneel als in afb. 6 (a) na de restauratie (foto H.R. Bremer)

er vervolgens de beschildering met het wapen van de graaf op aangebracht en er wellicht de datum bij het randschrift aan toegevoegd. In tegenstelling tot het eigenlijke graf in Rijnsburg, dat bij de verwoesting van de abdijkerk in 1574 verloren ging,³⁸ heeft dit monument de storm der tijden doorstaan.

Dankbetuiging

De auteur is de heren P. Verhoeven en J. Elsinga van het bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Alkmaar, erkentelijk voor alle medewerking bij dit onderzoek, de heer H.R. Bremer te IJmuiden voor discussies met betrekking tot de restauratie van de tombe en de heren G. Overeem (RDMZ, Zeist), Ch. van den Heuvel A. Mekking, H. Sarfatij en D.J. de Vries (namens de redactie) voor waardevolle suggesties met betrekking tot de (kunst)historische aspecten.

Noten

- 1 Zie voor een verslag: *Alkmaarsche Courant*, 23 juli 1977.
- 2 J.B. Knipping, *Alkmaar. Kroniek van twee burenen*, Alkmaar 1971, p. 60.
- 3 Enkele resultaten werden megedeeld in een voorlopige publicatie: E.H.P. Cordfunke, 'De tombe van graaf Floris V te Alkmaar', *Westerheem*, 47 (1998) pp. 124-127.
- 4 Arnout van Buchell, *Diarium*. [Werken van het Hist. Genootschap te Utrecht, 3e serie, no. 21]. Amsterdam (1907), p. 274. Een biografie over Buchellius door Judith Pollmann zal in 2000 verschijnen.
- 5 C. van der Woude, *Kronyck van Alckmaar met zyn dorpen*. Eerste druk 1645.
- 6 Simon Eikelenberg, *Alkmaar en zyne geschiedenissen*, Rotterdam 1747.
- 7 Pen en aquarel, 12,8 x 21,6 cm; collectie Fondation Custodia.
- 8 G. van Arkel en A.W. Weissman, *Noord-Hollandsche Oudheden*, 2e stuk, 1e gedeelte, Utrecht 1894, p. 31.
- 9 H.E. van Gelder, 'Aanteekeningen over Alkmaar's Monumenten', *Bulletin KNOB*, 2e serie, 2e jaargang (1909), pp. 67-94. hier p. 77.
- 10 Vergelijk ook J. Belonje, *Steenen Charters (Oude grafsteenen)*, 2e druk. Amsterdam 1942, pp. 36-37.
- 11 D. Schäfer, 'Mittelalterlicher Brauch bei der Überführung von Leichen', *Sitz. Ber. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin* (1920), pp. 478-498.
- 12 De latijnse kroniek van Joh. a Leydis werd vertaald door Corn. Aurelius (1517), wiens *Divisiechroniek* destijds een grote populariteit genoot. De passage over de tombe is te vinden op p. 185.
- 13 R.C. de Boer, 'Het lied van Geraert van Velsen', *De Gids*, II (1899), p. 273; J. Verkaik, *De moord op graaf Floris V*, Hilversum 1996, pp. 56-62.
- 14 F.W.N. Hugenholtz, 'Historicus-mythe-publiek', *Forum der Letteren*, 3e jrg. (1962), pp. 1-10.
- 15 Willem Procurator, *Chronicon* (C. Pijnacker Hordijk, ed.) [Werken Hist. Genootschap Utrecht, 3e serie, nr.20], Amsterdam 1904, pp. 46-47.
J.W.J. Burgers heeft in zijn artikel 'Eer en schande van Floris V. Twee oude twistpunten over de geschiedenis van een Hollandse graaf', *Holland*, 30 (1998), pp. 1-21 terecht opgemerkt dat, als de verkrachting vóór 1290 (als Gerard van Velsen zich verzoent met de graaf), heeft plaats gehad, Gerard wel erg lang heeft gewacht met zijn wraak. Maar zijn conclusie dat het verkrachtingsverhaal waar zou kunnen zijn (pp. 20-21), delen wij niet. Dit verhaal – dat niet voorkomt bij Stoke, Willem Procurator en Johannes Beke – werd door naar Brabant uitgeweken Hollandse ballingen in omloop gebracht en door Lodewijk van Velthem in diens voortzetting van de *Spiegel Historiae* opgenomen: *Aldus doent die Hollanders verstaen* (boek III, caput 47, 3241-3242).
- 16 Melis Stoke, *Rijmkroniek* (W.G. Brill, ed.). [Werken van het Hist. genootschap te Utrecht, Nieuwe Serie no. 40], Utrecht 1885, IV, vs. 606.
- 17 E.H.P. Cordfunke, 'Der keerlen God?', in: *Wi Florens ... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, Utrecht 1996, pp. 350-351.
- 18 Willem Procurator, *Chronicon*, pp. 47-49.
- 19 Stoke, *Rijmkroniek*, IV, 1187-1189.
- 20 Blijkens een oorkonde van 18 juli 1285: J.G. Kruisheer, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299 (OHZ)*, Assen 1997, IV, nr. 2220.
- 21 G.P. Alders, J.G. Kuisheer, A. Schweizer en J. van Venetien, *Het ontstaan van Beverwijk als stedelijke nederzetting*, Hilversum 1998.
- 22 Stoke, *Rijmkroniek*, IV, 505
- 23 De aanduiding 'heer' en 'ridder' waren synoniem, zie: A. Janse, 'Adel en ridderschap in de tweede helft van de dertiende eeuw', in: *Wi Florens ... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, Utrecht 1996, pp.159-160. De term 'knaap' in ridderlijke context werd gebruikt voor een adellijk man zonder de ridderlijke waardigheid.
- 24 Brief van het Dordtse stadsbestuur aan de koning van Engeland, geschreven kort na de moord op Floris V, zie Verkaik, *Floris V*, p. 51, noot 146..
- 25 Vriendelijke mededeling van prof. H. Kars (ROB, Amersfoort).
- 26 K. van der Borg, C. Alderliesten, A.F.M. de Jong, A. van den Brink, A.P. de Haas, H.J.H. Kersemaekers and J.E.M.J. Raaymakers, 'Precision and mass fractionation in the ¹⁴C analysis with AMS', *Nuclear Instr. and Methods B* 123 (1997), pp. 97-101.
- 27 Voor een bespreking van de problemen bij de omrekening van BP getallen naar AD jaren, zie: H. van der Plicht, 'Nogmaals "Kasteel van Amstel", de ¹⁴C datering', *Spiegel Historiae* 30 (1995), pp. 270-272.
- 28 M. Stuiver en P.J. Reimer, 'Extended ¹⁴C data base and revised Calib. 3.0 ¹⁴C age calibration program', *Radiocarbon* 35 (1993), pp. 215-230.
- 29 UtC-6963; BP 568 ± 31, hetgeen na calibratie geeft AD 1327-1333 en 1395-1413.
- 30 UtC-8220; BP 407 ± 28, hetgeen na calibratie volgens Reimer en Stuiver een AD interval oplevert van 1447-1484.
- 31 Een dendrochronologische datering van de eikenhouten planken bleek helaas niet mogelijk te zijn.
- 32 D.P. van Wigcheren, *De Grote of Sint Laurenskerk te Alkmaar, West-Frieslands Oud en Nieuw*, 33 (1966), pp. 39-58.
- 33 Algemeen Rijksarchief, Den Haag, archief graven van Holland nr.237 (was: leen en registerkamer nr. 55).
- 34 Meilink, *Het Archief van de Abdij van Egmond* ('s-Gravenhage 1951). Inv. nr. 846, R 120 (28 nov. 1299), alsmede inv. nr. 846, R 126 (17 mei 1302).
- 35 Verkaik, *Floris V*, p. 46, noot 117.
- 36 Restauratierapport, opgesteld door H.R. Bremer d.d. 22-06-99.
- 37 Eikelenberg, *Alkmaar*, p. 96.
- 38 E.H.P. Cordfunke, K. van der Borg, G.J.R. Maat, 'De skeletten uit het grafmonument te Rijnsburg: "een hernieuwd onderzoek". *Bull KNOB* 97 (1998), pp. 1-14, hier 11-13.